

Ak Parti ve Kadınların Siyasal Temsili

The Justice and Development Party (JDP) and Women's Political Representation

Mezher YÜKSEL

Dr. Öğr. üyesi Kırıkkale Üniversitesi,
Fen - Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
mezheryüksel@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-9153-2261>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yüksel, Mezher. "Ak Parti ve Kadınların Siyasal Temsili". Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 2 (Ekim 2021): 99-118.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.955476>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 21.06.2021
Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.10.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2021 (Ekim/October)

15. yıl

AK Parti ve Kadınların Siyasal Temsili

Öz

Bu çalışmanın amacı, AK Parti'nin kadınların siyasal temsili konusundaki yaklaşımını ve Türkiye'de kadınların parlamentoda temsilindeki rolünü tartışmaktır. Çalışmanın temel varsayımı, AK Parti'nin toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliği konusunda muhafazakâr bir anlayışa sahip olmasına ve kota benzeri pozitif ayrımcılık stratejilerine eleştirel yaklaşmasına karşın kadınların siyasal katılımı ve temsili bakımından görece liberal bir yaklaşım benimsediğidir. Dahası 2002 sonrası dönemde parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun kadınlar lehine değişmesinde ve taşranın temsilinde kadınların artan görünürlüğünde AK Parti'nin önemli bir katkısı vardır. Bu çerçevede ilk olarak AK Parti'nin siyasi kimliği ve siyasal yelpazedeki yeri konusunda bir değerlendirme yapılmaktadır. Daha sonra genel olarak kadın politikası daha özeldir ise kadınların siyasete aktif katılımı ve siyasal temsili konusundaki yaklaşımı ele alınmaktadır. Ayrıca AK Parti ile önceki dönemler ve diğer siyasi partiler arasında yapılacak bir karşılaştırma ile aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Son olarak bu çalışma, Türkiye'de kadınların siyasal temsili konusunda siyasi partilerin rolüne ilişkin tartışmalara katkıda bulunmayı da hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Siyasal Temsil, Kadın.

The Justice and Development Party (JDP) and Women's Political Representation

Abstract

This study aims to discuss the Justice and Development Party's approach regarding women's political representation and its role in women's representation in the Parliament in Turkey. The main argument in this study is as follows: despite the fact that the JDP adopts a conservative approach concerning gender roles and gender equality and it has a critical attitude towards affirmative action strategies such as quota system, the JDP has a relatively liberal approach regarding women's political participation and representation. Moreover, from 2002 onward, the JDP has had its significant share in the changing gender profile of the Parliament in a way that favors women's political representation. Likewise it has contributed to women's increasing visibility in the representation of the countryside. This article first provides an assessment of the JDP's political identity and its position in the political spectrum. Then, it goes into its women policy, in general; and its approach concerning women's active participation in politics and their political representation, in particular. By highlighting the differences between earlier periods as well as the rival political parties of the JDP, this article reveals the similarities and differences between the JDP and other political parties. Lastly, this study also contributes to the existing scholarship on the role of political parties in women's political representation in Turkey.

Key words: Justice and Development Party (JDP), Political Representation, Woman.

Giriş

Dünyada kadın hareketinin tarihsel gelişiminde siyasal temsile ilişkin taleplerin özel bir yeri vardır. On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar geçen dönemde seçme ve seçilme hakkı için verilen mücadele günümüzde yerini daha fazla siyasal temsil talebiyle verilen mücadeleye bırakmıştır (Çakır, 2013). Dahası kadınların siyasal temsili gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmekte, başta ulusal parlamentolar olmak üzere bütün siyasal karar süreçlerinde kadınların katılım ve temsilini arttırmak üzere çeşitli pozitif ayrımcılık stratejileri işletilmektedir. Bunların başında dünyada seksenden fazla ülkede farklı oranlarda uygulanmakta olan kota gelmektedir (Dahlerup - Freidenvall, 2005; Lovenduski, 2005; Yaraman, 2015). Birleşmiş Milletler (BM), üye ülkelere yüzde otuz kadın temsilini asgari temsil eşiği olarak benimsemelerini istemiş ve bu hedefin dünya çapında uygulanmasını desteklemeye ve izlemeye başlamıştır (Sancar-Üşür, 2008, 258). Bu çabaların sonucu olarak 1995 yılında dünya parlamentolarında yüzde on olan kadın oranı 2021 yılında yüzde yirmi beşin üstüne çıkmıştır (IPU, 2021). Bununla birlikte kadın temsil oranlarının öngörülen hedeflerin altında olduğu açıktır.

Dünyadaki örnekler ile benzer şekilde Türkiye’de de kadın hareketi tarihinde siyasal temsile ilişkin taleplerin ve bu alanda verilen mücadelenin önemli bir yeri vardır (Çakır, 2016; Çaha, 1996). Bir yanda kadınların bu alandaki mücadelesi bir yandan da Cumhuriyet’in kurucu seçkinlerinin kadınların siyasal-toplumsal yaşama katılmalarını çağdaşlaşmanın gereği görmelerinin bir sonucu olarak kadınlar görece erken bir tarihte seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir (Güneş-Ayata, 1998; Kadioğlu, 1999; Tekeli, 1982; Yaraman, 2015). Diğer bir ifade ile Cumhuriyet’in erken döneminde kadınların yasal haklarını kazanmalarında kadın aktivizminin önemli katkısı olmakla birlikte bu alanda belirleyici aktör devlet olmuştur (Güneş-Ayata - Tütüncü, 2008, 462). Bu durum tek parti döneminde kadın hakları alanında hayata geçirilen düzenlemelerin bazı araştırmacılar tarafından “devlet feminizmi” şeklinde değerlendirmesine neden olmuştur (White, 2003). 1930 yılı yerel seçimlerinde, dört yıl sonra ise genel seçimlerde kadınlar seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır (Çakır, 2013, 103-104). Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kadın temsil oranları, gelişmiş ülkelerin ve BM’nin hedeflerinin oldukça gerisindedir. Kadınların ilk defa parlamentoya seçildikleri 1935 yılında yüzde dördün üstünde olan temsil oranı sonraki seçimlerde düzenli olarak azalmış, çok partili yaşama geçildikten sonra da düşük temsil uzun süre devam etmiştir (TÜİK, 2011, 5). Uluslararası parlamentolar birliği verilerine göre 2021 yılı itibarıyla Türkiye ulusal parlamentoda kadın temsil oranı bakımından 191 ülke arasında 129. sıradadır (IPU, 2021).

Öte yandan kadınların TBMM’de temsilinde 1990’larda başlayan ve 2000 sonrasında da belirginleşen görece bir artış söz konusudur. 1995’te yüzde ikinin biraz üstünde olan kadın vekil oranı 2007’de yüzde dokuza (TÜİK, 2011, 5) 2018 yılında yapılan son seçimlerde ise yüzde on yedinin üstüne çıkmıştır (TBMM, 2021). Söz konusu artışta kuşkusuz en önemli pay kadın hareketine aittir. Aralarındaki ideolojik-politik farklılık ve çeşitliliğe karşılık kadın örgütleri, yerel ve ulusal düzeyde tüm karar organlarında daha fazla kadın temsili talebiyle büyük bir

mücadele vermiştir. Bu mücadelenin en çok bilinen aktörü, kurulduğu 1997 yılından itibaren yaptığı araştırmalar ve kamuoyu oluşturma çabalarıyla gündeme gelen Kadın Adayları Destekleme Derneği'dir (Ka-Der). Kadınların parlamentodaki görünürlüğünün artmasında, siyasi partilerin kadın politikalarında meydana gelen ve aday listelerinin cinsiyet kompozisyonunun kadınlar lehine değişmesinde ifadesini bulan gelişmenin de rolü vardır. Ayrıca, BM öncülüğünde kadınların siyasal katılım ve temsili artırılmaya yönelik olarak uluslararası düzeyde sürdürülen çabaların yanı sıra Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci gibi uluslararası gelişmelerin de söz konusu artışta etkisi vardır.

Esasen kadınların siyasal temsili; seçim sistemi (Norris, 2004), siyasi partilerin kadın politikaları ve aday belirleme yöntemleri ile seçim listelerini oluşturmadaki tercihleri (Sancar, 2018, 77; Demir, 2015), siyaseti daha ziyade erkeklere özgü olduğunu varsayan siyasal ve toplumsal kültür (Deniz, 2019; Kalaycıoğlu, 1983) ve kadınların siyasete görece ilgisiz oluşu (Talışlı, 1996; Kalaycıoğlu ve Toprak, 2004) gibi bir dizi faktör rol oynamaktadır. Öte yandan Türkiye'de kadınların parlamentoda temsili tarihsel seyri incelendiğinde parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun oluşmasında siyasi partilerin rolünün belirleyici olduğu görülmektedir. Bunun en iyi örneği kadınların görece yüksek temsil oranlarıyla mecliste yer aldıkları tek parti dönemidir. Seçim listelerinin parti merkezinde lider kadro tarafından bizzat belirlendiği (Uyar, 1999; Koçak, 2005) bu dönemde mecliste yer alacak kadın vekil sayısı da aynı şekilde kararlaştırılmış (Çakır, 2013, 123-124) ve kadınların görece yüksek oranda temsil edilmesi sağlanmıştır.

Siyasi partilerin rolünü 2002 sonrası dönemde kadın temsilci oranında yaşanan artışta da gözlemlemek mümkündür. TBMM'de temsil edilen partilerin aday listelerindeki kadın aday oranlarındaki artışa paralel olarak kadın vekil oranlarında da artış meydana gelmiştir. Örneğin, AK Parti'nin 2002 seçimlerinde yüzde altı olan kadın aday oranı 2007'de yüzde on bire Haziran 2015 seçimlerinde yüzde on sekize ve 2018 seçimlerinde ise yüzde yirmi bire çıkmıştır (Sancar, 2018, 78, 82; YSK, 2021). Diğer partiler için de benzer bir eğilim söz konusudur. Ana muhalefet partisi CHP'nin 2002'de yüzde sekiz olan kadın aday oranı sonraki seçimlerde düzenli artışlar görerek 2018 yılında yüzde yirmi ikinin üstüne çıkmıştır. TBMM'de kadın temsili artmasında aday listelerinde kadınlara en fazla yer veren parti olan HDP'nin rolünü özellikle belirtmek gerekir. HDP'nin aday listelerinde kadın oranı; Haziran 2015 seçimlerinde yüzde kırk beş, 2018 seçimlerinde ise yüzde otuz sekizdir (YSK, 2021). Söz konusu gelişmelerin sonucunda 2002 yılında yüzde beşin altında olan TBMM'deki kadın temsil oranı sonraki seçim dönemlerinde düzenli artışlar görerek 2018 yılına gelindiğinde yüzde on yedinin üstüne çıkmıştır (YSK, 2021).

Bu çalışmanın amacı, AK Parti'nin kadınların siyasete katılımı ve parlamentoda temsiline ilişkin yaklaşımını kadın politikası ile ilişkisi içerisinde tartışmaktır. Çalışmanın temel iddiası, AK Parti'nin toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet eşitliği konusunda muhafazakâr bir anlayışa sahip olmakla birlikte kadınların siyasete katılımı ve siyasal temsili bakımından görece liberal bir politika izlediğidir. "Fıtratta farklılık fırsatta eşitlik" şeklinde özetlenebilecek bir anlayış temelinde cinsiyet eşitliğini reddeden AK Parti, kadınların siyasette daha fazla temsili öngören kota ve benzeri pozitif ayrımcı strateji ve mekanizmalara da mesafeli

yaklaşmaktadır. Bununla birlikte gerek devamı olduğu merkez sağ partiler gerekse içinden geldiği Milli Görüş geleneği partilerinden, kadınların siyasette daha fazla temsil edilmesine yaptığı katkı ile de farklılaşmaktadır. Bu çerçevede 2002 sonrası dönemde kadınların parlamentoda temsil oranlarının artmasında ve taşranın kadınlar tarafından daha fazla temsil edilmesinde AK Parti'nin önemli rolü vardır.

Bu çalışmada ilk olarak AK Parti'nin siyasi kimliği ve siyasal yelpazedeki yeri konusunda bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra parti programı, tüzüğü ve seçim beyannameleri gibi belgeler ile AK Parti hükümetlerinin yasama faaliyetleri kapsamında hayata geçirdiği düzenlemeler ve uygulamalar incelenerek genel olarak kadın politikası daha özeldir ise kadınların siyasal temsili konusundaki yaklaşımı değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra önceki dönemler ve diğer siyasi partiler ile karşılaştırmalar yapılarak benzerlik ve farklılıklar ile süreklilik ve özgüllükler ortaya konulacaktır. Bu çalışma ayrıca Türkiye'de kadınların parlamentoda temsilinde siyasi partilerin rolüne dair tartışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Son olarak, 2018 genel seçimleri sonunda AK Parti üyesi olarak TBMM'ye giren kadın vekillere ait başta demografik bilgiler olmak üzere seçim bölgesi, meslek bilgisi ve seçilmeden önce yapılan işler vb. verilerden hareketle kadınların siyasal temsilinde sosyal, kültürel ve siyasal kaynakların önemine dair bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. AK Parti: Neoliberal ve Muhafazakâr

2001 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Fazilet Partisi'nin (FP) içinde yenilikçiler olarak tanımlanan bir grup tarafından kurulan AK Parti, ertesi yıl yapılan genel seçimlerde iktidara geldi. Daha sonra yapılan bütün seçimlerde de birinci olarak çok partili dönemde aralıksız en uzun süre iktidarda kalan parti oldu. Birçok araştırmacının da işaret ettiği üzere siyasi kimliği ve siyasal yelpazedeki yeri bakımından AK Parti İslamcı kökenlere sahip milliyetçi-muhafazakâr ve neoliberal bir merkez sağ partidir (Uzgel, 2013; Coşar - Yücesan-Özdemir, 2014; Koray, 2015; Dedeoğlu, 2015). Parti ileri gelenleri de partinin kimliğini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamakta (Erdoğan, 2004; Akdoğan, 2004, 18) ve Demokrat Parti (DP) ile Anavatan Partisi'nin (ANAP) devamı olarak siyasal yelpazede merkez sağda konumlandırırmaktadır.

Öte yandan yirmi yıla yaklaşan iktidarı boyunca sosyo-politik söylemleri ve izlediği politikalar bakımından AK Parti'nin dalgalı ve zaman zaman çelişkili bir görünüm sergilediğini belirtmek gerekir. Örneğin, kimi zaman liberal vatandaşlık anlayışını benimsemiş gibi görünürken milli eğitim politikasını belirgin bir biçimde milliyetçi bir çizgide kuran da (Coşar, 2014, 74-75) kadınlar ile erkeklerin eşit olmadıklarına dair kesin tavrına karşın Cumhuriyet tarihinin en eşitlikçi bazı değişikliklerin yasalaşmasını sağlayan da (Bora, 2012, 59) AK Parti'dir. Kendi içinde birbiriyle çelişen söylem ve uygulamalarının yanı sıra yirmi yıla yaklaşan kesintisiz iktidarı da yekpare bir görünümünden uzaktır. İktidarının ilk iki döneminde kısmen AB ile üyelik sürecinin de etkisiyle daha reformcu ve liberal bir çizgidedir. Ancak 2010 yılındaki anayasa değişikliği ve bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde alınan yüzde ellilik seçim başarısının ardından iktidarını konsolide eden AK Parti, üçüncü döneminden itibaren çeşitli iç ve dış gelişmelerin de etkisi ile daha muhafazakâr,

otoriter ve merkezîyetçi bir siyasal çizgiye kaymıştır (Tokdoğan, 2020; Ünal Çınar, 2020).

Açık referans kaynaklarından olmasa da İslamcılık AK Parti'nin siyasal kimliğinin tartışmaya açık bileşeni olmuştur. Bunun temel nedeni kurucu liderlerinin İslamcı kökenleri ve Milli Görüş geleneğinden gelmiş olmalarıdır. Parti ileri gelenlerinin "Millî Görüş gömleğini çıkardık, yeni bir partiyiz" biçiminde özetlenen reddi miras türü açıklamalarına rağmen bu tavır, özellikle kuruluş evresinde ve iktidarının ilk dönemlerinde yaygın olan bir değerlendirmedir. Öyle ki, AK Parti aralarında askeri ve adli bürokrasinin de olduğu laik ve ulusalcı çevreler tarafından sisteme yönelen bir tehdit olarak gösterilerek, eleştirilerin ve toplumsal muhalefetin hedefi olmuştur. Nitekim 2007 yılında Cumhuriyet Mitingleri olarak bilinen kitlesel katılımlı gösteriler yapılmış ve Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Anayasa Mahkemesi'nde AK Parti'ye kapatma davası açılmıştır. İlginç bir şekilde içinden geldiği Millî Görüş çevreleri tarafından ise davayı (İslamcılık) terk etmekle itham edilmiştir (Çiğdem, 2014, 12). Bununla birlikte AK Parti'nin İslamcılığı, toplumun yukarıdan aşağıya İslamlaştırılmasını hedefleyen radikal İslamcı hareketlerden ziyade "birçoğu merkez sağ partiler tarafından da dile getirilebilecek talep ve söylemlerden" (Çınar, 2013, 314) ibarettir.

Seçimlerdeki başarısı ve elde ettiği seçmen desteğinin de etkisiyle AK Parti'nin İslamcı yönü zamanla daha az vurgulanır olmuştur. Öte yandan İstanbul-Taksim'e camii yapılması, Ayasofya'nın camii olarak tekrar ibadete açılması, İstanbul Sözleşmesi'nden çıkılması gibi uygulamalar ile kamu kurumlarında başörtüsünün serbest kılınması, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) subay ve astsubay yetiştiren Harp Okulları ile Astsubay Yüksekokullarına giriş yönetmeliğinde bulunan irticai ve bölücü görüşleri benimsememiş veya bu faaliyetlere karışmamış olmak şartının kaldırılması gibi düzenlemeler dönem dönem laik çevreler tarafından AK Parti'nin İslamcı ajandasının tezahürleri olarak eleştiriye konu olmuştur. Kısacası, AK Parti'nin İslamcılığı, devlet nizamının ve siyasal-toplumsal düzenin İslami kurallara göre oluşturulmasını öngören bir anlayıştan ziyade günlük yaşamın biçimsel bakımdan İslamlaştırılmasını isteyen bir yaklaşımdır. Bu haliyle İslamcılık AK Parti'nin muhafazakârlığının güçlü kaynaklarından birisidir.

Millî Görüş mirasını ve İslamcı nitelemesini kabul etmedeki isteksizliğin aksine AK Parti muhafazakâr tanımlamasını kabul etmekte ve benimsemektedir. Muhafazakârlığı yerel ile evrenseli sentezleyen, yeniliğe ve değişime açık, statükoyu, mevcut kurum ve ilişkilerin korunmasını değil, bazı değerlerin korunmasını esas alan bir muhafazakârlık olarak tanımlayan Erdoğan, Parti'nin amacını da toplumda derin bir şekilde yer etmiş yerel değerleri evrensel muhafazakâr siyasal gelenekle yeniden üretmek olarak ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2004). AK Parti'nin muhafazakârlığı bir ucu İslamcılık diğer ucu milliyetçilik olan bir sarkacın üzerinde salınmakta olup İslami olan ile millî olanın birlikteliğinden doğan bir muhafazakârlıktır. Bir araştırmacının vurguladığı üzere: "Bu yeni ideoloji devletin sınırlı bir role sahip olmasını, radikal olmaktan çok tedrici bir toplumsal değişim sürecini, aile ve geleneksel değerlerin göz önüne alınmasını savunmaktadır. (...) İslamcılık bu yeni kavrayışta bir referans noktası değildi ama AKP'nin muhafazakârlığını tanımlamada özel bir yere sahipti" (Uzgel, 2013, 22). Parti'nin muhafazakâr kimliği özellikle kültürel alanda izlenen

politikalarda öne çıkmaktadır. Buna karşılık ekonomi politikalarında neoliberal bir anlayışa sahiptir ve birbiriyle uyumsuz gibi görünen bu iki anlayışı (muhafazakârlık ve neoliberalizm) pragmatik bir biçimde bir arada temsil edebilmektedir.

AK Parti, birçok araştırmacının da vurguladığı üzere, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde egemen olan neoliberal siyasal geleneğin devamı niteliğine sahip bir partidir. Nitekim partinin programında da belirtildiği üzere: “tüm kurum ve kurallarıyla işleyen bir piyasa ekonomisinden yanadır. Devletin ilke olarak her türlü ekonomik faaliyetin dışında olmasını benimsemekte ve devletin ekonomideki işlevini ise düzenleyici ve denetleyici olarak tanımlamaktadır” (AK Parti, 2021). Dahası finans kapitalin küresel düzeyde işleyişine tâbi olmaktan ve onun taşıyıcısı Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar ve aktörler ile ilişkilerin sürdürülmesinden yanadır. Bu çerçevede küreselleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini savunur ve özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için araç olarak görür ve yabancı sermayenin ekonominin gelişmesine katkıda bulunacağına inanır (AK Parti, 2021). Esasen Milli Görüş gömleğinin çıkarılması metaforu ile vurgulanan ideolojik değişim, İslamcılığın terk edilmesi kadar Batı karşıtı ve devletçi kalkınmacı anlayışın da terk edilmesini ifade etmektedir. Kısacası AK Parti, İslamcı-milliyetçi temellere dayalı muhafazakârlık ile neoliberalizmin sentezini içeren bir merkez sağ parti olarak karakterize edilebilir.

2. Fıtratta Farklılık, Fırsatta Eşitlik: AK Parti’nin Kadın Politikası

AK Parti’nin kadın politikası liberal eğilimler içermekle birlikte belirgin biçimde onun muhafazakâr kimliğini yansıtmaktadır. Söz konusu politikanın öne çıkan temel özellikleri arasında *fıtratta farklılık fırsatla eşitlik* olarak özetlenebilecek ilke başta gelmektedir. Kadın ile erkeğin eşit olmadığı savunulmakta, toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan taleplere ise mesafeli yaklaşılmaktadır. Parti programında; eğitimden şiddete, töre cinayetlerinden yoksulluğa, sivil toplum örgütlenmesinden siyasete katılıma geniş bir yelpazede kadınların sorunlarına işaret edilmesine ve çözüm hedefleri öngörülmesine karşılık (AK Parti, 2021) toplumsal cinsiyet eşitliği ifadesine yer verilmemektedir. Diğer bir ifadeyle başta parti programı olmak üzere temel belgelerde ve politik söylemde kadın meselelerine yaygın biçimde yer verilse de kadın perspektifine yer yoktur. Bazı araştırmacılar AK Parti’nin kadın meselelerindeki muhafazakâr tutumunun onun İslamcı kökenlerinden ziyade Türkiye’deki hemen hemen bütün politik eğilimlere nüfuz eden erkek-egemen yapıdan kaynaklandığını savunmaktadır (Yeğenoğlu - Coşar, 2014, 159).

Parti ileri gelenlerine göre kadın ile erkek doğaları gereği eşit değildir. Nitekim partiye yakın bir kadın derneği (Kadın ve Demokrasi Derneği-KADEM) tarafından düzenlenen I. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi’nde konuşan Erdoğan şunları kaydetmektedir: “kadın ile erkeğin tabiatı farklıdır, kadınların ihtiyacı olan eşitlik değil eş değer olabilmektir. Kadınların hak mücadelesi birçok gelişmiş ülkede belli kalıplara hapsolmüştür. Kadınların hak mücadelesi eşitliğe takılmakta ve adaleti ıskalamaktadır” (BBC, 2021). Bu anlayış sadece söylem düzeyinde değil, aynı zamanda uygulamalara da yansımaktadır. Bunun en çarpıcı örneği toplumsal

cinsiyet eşitliğini garanti altına almak amacıyla 2009 yılında TBMM’de kurulan komisyonun isminin belirlenmesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Kadın örgütlerinin itirazlarına rağmen komisyona Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ismi verilmiştir (Yeğenoğlu - Coşar, 2014, 160).

Fıtratta farklılığa yapılan vurguya aileyi merkeze alan bir toplum anlayışı ve kadının aile içi geleneksel rollerinin yüceltilmesi eşlik etmektedir. Bu itibarla AK Parti’nin kadın politikası güçlü İslami-muhafazakâr referanslar ile donatılmış bir şekilde aileyi esas alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Parti’nin kurucu lideri Erdoğan; “bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş. Babanın değil, annenin ayakları altına koymuş” diyerek kadınların annelik rolünün dinsel kaynaklı kutsallığını vurgulamaktadır. Dahası “inançlı bir insan kadına şiddet uygulamaz” diyerek kadına yönelik şiddeti ve kadın cinayetlerini de dinsel referanslarla ele almaktadır (BBC, 2021). Aile, geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcısı ve toplumun temel kurumudur. Kadın aile ile birlikte anılmakta ve aile içinde anne ve eş olarak üstlendiği geleneksel rollerle birlikte ele alınmaktadır. Dahası kadınların yaşadığı sorunlar ile bunların çözümü de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Nitekim parti programında şu ifadeler yer verilmektedir: “kadınlar sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için yılların ihmal sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi partimizin öncelik verdiği bir konudur.” Kadının bireyliği anne ve eş rolleriyle aileye koşullanmıştır. Bu durum kadınların siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamda kamusal katılımlarının önünde bir engel oluşturmaz; daha ziyade aile ile ilgili sorumlulukların yerine getirilmesini, kadınların kamusal katılımları için birincil şart olarak ortaya koymaktadır (Yeğenoğlu - Coşar, 2014, 180).

Nitekim bu durum kadın milletvekillerinin medeni duruma göre dağılımına da yansımıştır. Çeşitli araştırmacıların da vurguladığı üzere, evli olmak erkekler için bir avantaj iken kadınlar için genellikle aktif siyasete katılımı zorlaştıran bir faktör olduğundan (Tekeli, 1982; Çakır, 2013) evli kadın vekil oranı düşüktür. Bununla birlikte 2002 sonrası dönemde evli kadın milletvekillerinin oranında görece bir artış meydana gelmiş olmasında AK Partili kadın vekillerin belirleyici olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir. Zira AK Parti, TBMM’deki kadın vekillerin ortalamasının üstünde bir oran ile evli kadın vekile ev sahipliği yapmaktadır. 2002-2018 arası dönemde TBMM’ye seçilen AK Partili kadın vekillerin yüzde yetmiş beşten fazlası evlidir.

Parti programında aile, toplumun temeli ve toplumsal dayanışmanın kaynağı olarak anılmakta ve aile merkezli politikalara öncelik verileceği beyan edilmektedir (AK Parti, 2021). Dahası, aile kurmak çeşitli mekanizmalarla teşvik edilmekte, aileyi korumak üzere çok boyutlu tedbirler ve uygulamalar hayata geçirilmektedir. İlk defa evleneceklerden, aranan şartları haiz kişilere devlet destekli faizsiz evlilik kredisi verilmekte ve de çeyiz hesabı açarak evlilik için tasarruf yapanlara da hibe katkısı yapılmaktadır. Aile vurgusu kabine tasarımına ve ilgili bakanlığın ismine de yansımıştır. 2011 genel seçimlerinin ardından oluşturulan kabinede Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı kaldırılarak yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Dahası kadın ile aile

arasında kurulan bağ kabinedeki görev dağılımına da yansımakta ve kabinede sınırlı sayıda yer verilen kadınlar da aile bakanı olarak görevlendirilmektedir.

Kadının aile içindeki rolü ve aile açısından önemi çeşitli kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına da yansımaktadır. Bunlardan bir tanesi sosyal yardım politika ve uygulamasıdır. Sosyal yardımlar neo-liberal bir anlayışla bir yandan yoksullukla mücadeleyi ve sosyal koruma rolünü devletten alıp aileye kaydırmakta öte yandan kadının konumunun güçlendirilmesi söylemi ile yardımları kadın-anne üzerinden dağıtırken ev-içi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirmektedir (Yılmaz-Şener, 2016). Ayrıca kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımını arttırmak üzere hayata geçirilen kadın girişimcilik programının amacında da kadınların başarılı birer girişimci olarak hem ailelerine hem de ülkelere katkıda bulunmaları amaçlanmaktadır (Terkan, 2010, 128). Esasen parti programında kadın başlığı dışında kadına ve kadınların meselelerine en fazla aile ve sosyal hizmetler başlığı altında yer verilmiş olması partinin kadına yaklaşımını iyi ifade etmektedir.

AK Parti bir yandan liberal bir anlayışla; “mevzuatta kadın aleyhindeki ayrımcı hükümlerin ayıklanarak, kadınla ilgili sivil toplum örgütlerine destek sağlanarak ve de kadının kamusal yaşama katılımının özendirilmesi için tüm önlemlerin alınacağını” (AK Parti, 2021), öte yandan muhafazakâr bir yaklaşımla toplumsal yaşamın farklı alanlarına aktif katılımı aile içindeki rolleri ve görevleri ihmal etmeme koşuluna bağlamaktadır. Özellikle çalışma hayatı için bu koşul belirgindir. Örneğin, parti programında “çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilecek, eşit işe eşit ücret ve liyakat prensibi hâkim kılınacaktır” (AK Parti, 2021, Bölüm 5/6) denildikten sonra şu ifadelerle yer verilmektedir: “kadınların çalışma hayatı çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılacaktır” (AK Parti, 2021, Bölüm 5/7).

AK Parti'nin kadın politikasının önemli bir boyutunu başörtüsünde simgeleşen İslamcı-muhafazakâr yaklaşım oluşturmaktadır. Esasen parti programında başörtüsü meselesine açık bir gönderme olmadığı gibi partinin kuruluşundan itibaren başörtüsünün siyasi öncelik yapılmayacağı ve konunun toplumsal mutabakat ile çözüleceği vurgulanmıştır (Tür - Çıtak, 2013, 627; Demirkanoglu, 2018, 150). Bununla birlikte başörtüsü sorunu AK Parti'nin sosyolojik tabanının öncelikli gündem maddelerinden biri olmuştur. Özellikle yükseköğretim kurumlarında uygulanan başörtüsü yasağı, eğitim gibi temel yurttaşlık hakkının ihlal edilmesine yol açmıştır. Başörtüsü yasağı eğitim kurumları ile sınırlı kalmamış aynı zamanda kamu görevinde bulunma aşamasında da uygulanmıştır. Kısacası AK Parti'nin sosyolojik tabanı açısından çok boyutlu bir sorun olarak öne çıkan başörtüsü sorunu iktidarı boyunca AK Parti'nin politikalarına doğrudan veya dolaylı olarak yansımıştır. Nitekim ilk olarak 2013 yılında kılık kıyafet yönetmeliğinde yapılan değişiklik sonucu askeriye, emniyet ve yargı hariç kamu kurumlarında başörtüsü yasağı kaldırılmış sonraki yıllarda söz konusu kurumlar için de geçerli olacak şekilde ilgili düzenleme genişletilerek 2017 yılına gelindiğinde kamu kurumlarında çalışan kadınlar için başörtüsü tamamen serbest bırakılmıştır.

Başörtülü kadınların toplumsal yaşamın her alanına aktif katılımı ve kamusal alanda görünür olması teşvik edilmektedir. Bunların başında da siyaset ve TBMM gelmektedir. Nitekim 2013 yılındaki değişikliğin hemen ardından AK Partili dört kadın milletvekili başörtülü olarak meclis genel kurul çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Konya milletvekili Gülay Samancı, Kahramanmaraş milletvekili Sevede Beyazıt Kaçar, Denizli milletvekili Nurcan Dalbudak, Mardin milletvekili Gönül Bekin Şahkulubey döndükleri umre sonrasında başlarını örtmüş olarak Meclis Genel Kurul çalışmalarına katılmışlardır. Sonraki yıllarda da bu eğilim artarak devam etmiş ve 2018 yılında yapılan son genel seçimlerde AK Parti'den seçilen kadın vekillerin yaklaşık yarısı başörtülüdür. Bu itibarla AK Parti Türkiye'de kadınların simgesel anlamların taşıyıcısı olarak siyasette yer almaları şeklindeki bir uygulamayı farklı biçimde tekrar etmektedir. Tek parti döneminde çağdaşlığın, askeri darbe dönemlerinde sistemin demokratikliğinin sembolleri olarak görülen kadın milletvekilleri AK Parti ile birlikte başörtüsünde sembolleşen kimliğin taşıyıcılarıdır.

AK Parti'nin kadın politikalarının şekillenmesinde ve kadınları ilgilendiren çeşitli düzenlemelerin hayata geçirilmesinde ulusal ve uluslararası faktörlerin de etkisi vardır. Bu itibarla 1980'lerden itibaren yükselen örgütlü kadın hareketinin özel bir yeri vardır. Kendi içinde ideolojik ve politik bakımdan çeşitlilik arz etse de kadın hareketi bir yandan kadın sorunları etrafında kamuoyu oluşturmuş, bir yandan da bir baskı grubu olarak siyaset üzerinde etkin olmaya başlamıştır (Sirman, 1989). Eğitimden istihdama, kadına yönelik şiddetten cinsiyet ayrımcılığına, siyasal temsilden kamusal yaşama katılıma geniş bir yelpazede sorunlara işaret edilmiş ve talepler dile getirilmiştir. Bu çerçevede kadın hareketinin gündemini başörtüsü sorununun oluşturduğu ve İslamcı olarak bilinen kesimini özellikle anmak gerekir. İslamcı kadın hareketinin önemli bir kesimi AK Parti'nin kuruluşuna destek vermiş, kurumsallaşmasına ve örgütlenmesine katkıda bulunmuş, politikalarını savunmuştur. Özellikle Refah Partisi bünyesinde edindikleri örgütlü siyaset deneyimini AK Parti saflarında sürdürmüş ve önemli roller üstlenmişlerdir.

İkincisi genel olarak uluslararası gelişmeler, daha özeldense Türkiye'nin AB üyelik sürecidir. Özellikle iktidarının ilk iki döneminde hayata geçirilen düzenlemelerde bu durum oldukça belirgindir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1985 yılında imzalamış olduğu BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) hükümleri iç hukukta hayata geçirilmiş (Tür - Çıtak, 2013, 615) ve AB Sosyal Politika Programları arasında yer alan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programı'na katılım sağlanmıştır (Demirkanoğlu, 2018, 153). Benzer şekilde 2004 ve 2010 yıllarında Anayasa'nın 10. maddesinde yapılan değişiklikler ile kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu, devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu, bu maksatla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı kabul edilmiştir.

Kısmen bu gelişmelerin de etkisiyle özellikle de iktidarının ilk iki döneminde radikal sayılabilecek düzenlemeler hayata geçirmiştir. Bora'nın işaret ettiği üzere: "AKP kadınlar ile erkeklerin eşit olmadıklarına dair kesin tavrına karşılık Cumhuriyet tarihinin en eşitlikçi bazı değişikliklerinin yasallaşmasını sağlamıştır. Ceza yasasında daha önce aile ve toplum düzenine karşı suç kabul edilen cinsel suçlar bireye yönelik suçlar kapsamına alınmış, evlilik içi tecavüz ve cinsel taciz

yasa kapsamına alınmış, bekâret kontrolleri yargı kararına bağlanmış, aile reisliği statüsü kaldırılmış, evlilikte mal rejimi kadın lehine değişmiş, çalışma yasasında eşit işe eşit ücret ilkesi getirilmiştir” (Bora, 2012, 59). Aile Mahkemeleri kurulmuş, çalışan kadınlar için ücretli doğum izni süresi 16 haftaya çıkartılmış, tecavüze uğrayan kadının kendisine saldıran ile evlenmesi durumunda suçun ortadan kalkacağına dair hüküm kaldırılarak evlenmenin suçu ortadan kaldırmayacağı kabul edilmiş ve nüfusu elli bini geçen belediyelere kadın ve çocuklar için koruma evi açma görevi yüklenmiştir (Tür - Çıtak, 2013, 615).

3. AK Parti ve Kadınların Siyasal Temsili

Kadınların siyasal temsili konusunda AK Parti'nin temel yaklaşımı yukarıda resmedilen genel kadın politikası ekseninde şekillenmiştir. Bu çerçevede mesele öncelikle bireysel haklar ve fırsat eşitliği ilkesi kapsamında ele alınmaktadır. Kadınların fırsat eşitliği temelinde siyasete aktif katılımı öngörülmüş ve bunun için çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Bunların başında kadın kolları örgütlenmesi gelmektedir. AK Parti iktidara geldikten kısa bir süre sonra oluşturulan kadın kolları, kadınların parti içi çalışmalarda etkin rol almaları ve siyasete aktif katılım fırsatı yakalamaları hedeflenmiştir. Esasen Türkiye'deki siyasi partilerin kadın kolları örgütlenmesi ve işleyişi hakkında “partinin temel politikalarını belirlemekten ziyade genellikle partiye yeni üye kazandırmak, propaganda faaliyetleri yaparak oy potansiyelini arttırmaya dönük çalışmalar yürütmek, parti politikalarına kadın desteği oluşturma gibi işlevler ile gezi, kermes anma etkinliğiyle sosyal yardım faaliyetleri yürütmek gibi görevleri” (Yaraman, 2015, 79) olduğu biçiminde çeşitli eleştiriler vardır. Bununla birlikte kadın kolları kadının siyasal partilerde varlığının kurumsallaşması ve siyasete katılım kanallarının çeşitlenmesi bakımından önemlidir.

Kadınların genel olarak siyasette daha özeldense parlamentoda temsili söz konusu olduğunda öne çıkan sorunların başında düşük/yetersiz temsil sorunu gelmektedir. Meselenin temsili demokrasiye içkin kuramsal boyutunun yanı sıra bu inceleme bağlamında öne çıkan cinsiyet eşitsizliği boyutu da bulunmaktadır. Kadınların yetersiz temsili küresel düzeyde yaşanan bir sorun olup çözümünü konusunda çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu mekanizmaların başında kota uygulaması gelmektedir (Dahlerup - Freidenvall, 2005; Yaraman, 2015). AK Parti'nin bu konudaki yaklaşımına bakıldığında öncelikle yetersiz temsilin öncelikli bir sorun olarak tanımlanmadığı görülmektedir. Başta parti programı olmak üzere seçim beyannameleri ve hükümet programlarında yer verilen kadın sorunları arasında siyasal temsilde cinsiyet eşitsizliği meselesi bulunmamaktadır.

Kısmen bunun bir sonucu olarak kota uygulamasına da karşı çıkmaktadır. Kadın kolları kurucu başkanı bu durumu açıkça ifade etmektedir: “Kota konusuna sıcak bakmıyoruz. Biz (kadının) en alttan, sürecin içinde dayanıklılık kazanarak yukarı çıkmasını istiyoruz. Siz hak etmemişsiniz, kotadan geldiniz derler... Hedef kadın temsili nitelikli çoğunlukla arttırmak. Falancanın karısı, kızı orada sembolik olmaz. Etkin olarak katılacak, çabalayacak. Kadın olsun, sorumluluğu hissetsin” (Tür - Çıtak, 2013, 620). Partinin bir başka üst düzey yöneticisi de kota benzeri pozitif ayrımcı uygulamaların kadınlara haksızlık olacağını belirttiikten sonra bu

argümanını kadınların siyasetin her kademesinde ayrıcalığa ihtiyaç duymadan temsilcilerini gerçekleştirecek güçte oldukları şeklinde temellendirmektedir (Tür - Çıtak, 2013, 619). Daha önemlisi, çeşitli saha çalışmalarından elde edilen bulgulara göre kotaya karşı çıkanların arasında AK Parti’de aktif olarak siyaset yapan kadın üyeler önemli bir yer tutmaktadır (Arslan, 2019, 72; Tür - Çıtak, 2013). Kısacası, düşük temsil öncelikli bir sorun olarak tanımlanmadığı gibi pozitif ayrımcı uygulamalara da mesafeli yaklaşılmaktadır. Bunun yerine serbest rekabet koşullarında fırsat eşitliği temelinde kadınların siyasete katılımı ve temsili hedeflenmektedir.

Öte yandan söz konusu hedefin nasıl gerçekleştirileceği somut ve açık tanımlanmış tedbir ve mekanizmalar yerine genel ve soyut biçimde ortaya konulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, AK Parti’nin kadınların siyasete katılımı ile ilgili ne belirlenmiş bir standardı ne de detaylı olarak saptanmış bir stratejik hedefi söz konusudur. Bunun yerine katılımı artırma biçimindeki genel hedeflere sahiptir (Sancar, 2018, 99). Parti programı ile hükümet programlarında bu durumu gözlemlemek mümkündür. Örneğin, parti programında “kadınların kamusal yaşama katılımının *özendirilmesi* için gerekli tüm önlemler alınacaktır” ifadesini “kadınların partimize üye olmaları ve siyasette faal rol oynamaları *özendirilecektir*” iddiası takip etmektedir (vurgular eklenmiştir). Söz konusu ifade iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, genel olarak toplumsal yaşama daha özelden siyasete katılım *özendirilecektir* biçiminde, soyut ve genel bir ifadeyle ele alınmaktadır. Benzer şekilde III. Erdoğan Hükümeti programında da “kadınların karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artıracakız” denilmektedir (TBMM, 2013, 8360). İkincisi, partiye üyelik ile siyasete aktif katılım arasında bağ kurulmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadınların siyasete *özendirilmesi* hedefi partiye üye olmaları ön koşuluna tabi kılınmış görünmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, AK Parti temsilde cinsiyet eşitsizliğini öncelikli bir sorun olarak görmemekte ve kota benzeri pozitif ayrımcı stratejilere de eleştirel yaklaşmaktadır. Ayrıca siyasal katılım ve temsilin serbest rekabet koşullarında fırsat eşitliği temelinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Öte yandan bazı araştırmacılar her ne kadar AK Parti’de resmen cinsiyet kotası olmasa da başta parti teşkilatı için olmak üzere şifahi kota uygulamasının bulunduğu dikkat çekmektedir (Tür - Çıtak, 2013, 620). Literatürde, yumuşak kota olarak da tanımlanan ve genellikle merkez partiler ile sağ partilerin tercih ettiği bu uygulamada resmen cinsiyet kotası olmasa da kadınların seçilmesine özel destek verilmektedir. AK Parti’de şifahi kota (yumuşak kota) bulunduğu önemli bir göstergesi genel seçimlerde aday listelerinde kadın oranlarında zaman içinde gözlenen artış eğilimidir. 2002 seçimlerinde yüzde altı olan kadın aday oranı 2007’de yüzde on bire, Haziran 2015 seçimlerinde yüzde on sekize, 2018 seçimlerinde ise yüzde yirmi bire çıkmıştır (Sancar, 2018, 78, 82; YSK, 2021). Bu durum AK Parti’den seçilen milletvekilleri cinsiyet kompozisyonunun kadınlar lehine değişmesine yol açmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, AK Parti’deki kadın vekil oranı, 26. dönem hariç, düzenli olarak artmıştır. Yine aynı tablodan AK Partili kadın vekili sayı ve oranının TBMM’deki kadın vekil sayı ve oranında önemli bir paya sahip olduğu görülebilmektedir.

Tablo 1. Dönemler itibariyle AK Partili kadın vekil sayısı ve oranı

Parlamento Dönemi	Toplam vekil	Kadın vekil	%
22. Dönem (2002-2007)	363	13	3,6
23. Dönem (2007-2011)	341	30	8,8
24. Dönem (2011-2015)	327	46	14,1
25. Dönem (Haziran-Kasım 2015)	258	41	15,9
26. Dönem (Kasım 2015-2018)	317	34	10,7
27. Dönem (2018- ----)	295	53	18,0
Toplam	1901	217	11,4

Kaynak: YSK, 2021; TBMM, 2021; TÜİK, 2012.

Bununla birlikte 2018 genel seçimlerinde AK Parti'nin toplam kadın aday sayısı 126'dır ve 30 ilde ise listelerinde kadın adaya yer verilmemiştir. Dahası AK Parti TBMM'de grubu bulunan, MHP hariç, muhalefet partilerinden daha az sayıda kadın adaya listelerinde yer vermektedir. Yerel seçimlerde de durum pek farklı değildir. 2009 seçimlerinde AK Parti'nin toplam 2946 belediye başkan adayından sadece 18'i kadındır. AK Parti parlamentoda grubu bulunan siyasi partiler arasında 2009 yerel seçimlerinde en düşük kadın aday oranına sahip partidir. 2014 yılında görece bir artış ile 1394 adaydan 16'sı kadındır (Sancar, 2018, 128-131). AK Parti'nin 2014 ve 2019 yerel seçimlerinde 30 büyükşehir belediye başkan adayından sadece bir tanesi kadındır.

Kadınların TBMM'de hangi oranda temsil edildikleri kadar önemli bir diğer husus da kadın milletvekillerinin toplumsal özellikleri ve seçim coğrafyaları bakımından nasıl bir görünüm sergiledikleridir. Diğer bir ifadeyle, kadınların siyasal temsilde ne tür sosyal, kültürel ve siyasal kaynaklar önem arz etmektedir. Bu çerçevede 2018 yılında yapılan genel seçimler sonunda AK Parti üyesi olarak TBMM'ye giren toplam elli üç kadın milletvekili üzerinden bir değerlendirme yapıldığında birkaç hususun öne çıktığı görülmektedir. Öncelikle AK Partili kadın milletvekilleri eğitim düzeyi ve yabancı dil bilgisi gibi sosyo-kültürel sermaye göstergeleri bakımından zengin bir profil sergilemektedir. Bununla paralel olarak mesleki kompozisyon itibariyle büyük çoğunluğu profesyonel beyaz yakalılardan oluşmaktadır. Kendi işinin patronu olanlar da dâhil olmak üzere özel sektörde yöneticilik yapmış olanlar vekillerin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Buna karşılık mavi yakalı olarak tanımlanabilecek geçmişe sahip milletvekili bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, sınıfsal kökenleri bakımından orta sınıf özellikleri baskındır. Öte yandan, Türkiye'de bürokrasiden siyasete geçiş yaygın bir eğilim olmasına ve TBMM genelinde bürokrasi kökenliler anlamlı bir oran ile yer almasına (Frey, 1965; Açikel, 2009, 113-116) karşılık kadın vekiller arasında kamuda üst düzey yöneticilik geçmişi olanların oranı oldukça düşüktür. Bunda üst düzey bürokrasinin erkek-egemen karakteri etkilidir.

AK Partili kadın vekillerin sahip oldukları sosyal sermayenin güçlü ve yaygın bir diğer kaynağı da sivil toplum deneyimidir. Sivil toplum deneyimi ile siyasal temsil arasında geçişkenlik vardır ve sivil toplum deneyimi siyasete aktif katılım

açısından önemli bir toplumsal kaynaktır. Nitekim milletvekillerinin yaklaşık yarısı seçilmeden önce sivil toplum kuruluşlarında üye veya yönetici olarak görev almış, sivil toplum faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır. Öte yandan sivil toplum deneyimi ile karşılaştırıldığında yerel siyaset tecrübesine sahip vekil oranı daha azdır. TBMM'ye seçilmeden önce yerel düzeyde siyasette görev almış, aktif siyaset deneyimine sahip kadın vekil oranı yüzde yirmi civarındadır. Esasen bu durum yerel siyasetin kadınlar aleyhine işleyen erkek- egemen yapısını yansıtmaktadır. Zira Türkiye'de kadınların yerel siyasette temsil oranı ulusal düzeydeki temsil oranlarının oldukça altındadır (Sancar, 2018, 126-135). Örneğin, son yerel seçimlerde seçilen 81 ilin belediye başkanından sadece dört tanesi kadındır.

Son olarak, seçim çevresi ve doğum yeri gibi coğrafi bölgelere göre dağılımı kadın milletvekillerinin seçim coğrafyaları hakkında bilgi vermenin yanı sıra AK Parti'nin siyasal temsil politikasının mekân ve cinsiyet boyutunu da yansıtmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, milletvekillerinin coğrafi bölgelere göre dağılımında belirgin bir ayrışma vardır. 2018 yılında yapılan genel seçimler sonunda TBMM'ye giren AK Partili elli üç kadın milletvekilinin otuz iki tanesi Marmara ve İç Anadolu bölgelerinden seçilmişlerdir. Bir diğer çarpıcı ayrışma üç büyük metropol ile geride kalan kentler arasındadır. Çok partili dönemin genel eğilimlerinin aksine (Yüksel, 2021) AK Partili kadın vekiller üç büyük metropolden ziyade taşra kentlerinin temsilcileri olarak TBMM'ye seçilmişlerdir. Birçok il Cumhuriyet tarihinde, bazı iller ise çok partili dönem boyunca ilk defa AK Parti üyesi kadınlar tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Benzer bir durum bölgesel düzeyde de geçerlidir. Karadeniz Bölgesi'nden seçilen kadın vekillerin yüzde yetmişten, İç Anadolu Bölgesi'nden seçilenlerin ise yarısından fazlası AK Parti üyesidir.

4. AK Parti ve Diğer Partiler: Bir Karşılaştırma

Kadınların siyasal temsili bağlamında AK Parti ile önceki dönemler ve diğer siyasi partiler arasında çeşitli benzerlikler ve sürekliliklerin yanı sıra önemli farklılıklar vardır. Bu çerçevede tek parti dönemi uygulamaları ve eğilimleriyle gözlenen bir dizi benzerlik dikkat çekicidir. İlki biçimsel bir benzerlik olup kadınların siyasal temsiline yüklenen simgesel anlamda ifadesini bulmaktadır. Tek parti döneminde kadınlar çağdaşlaşmanın sembolü olarak görülmüş ve çağdaş Türk kadını için rol modelleri kabul edilmişlerdir. Nitekim kısmen bu nedenledir ki, birçok araştırmacı kadınların özgürleşmesi ve haklarını elde etmesi anlamında tek parti döneminde hayata geçirilen düzenlemeleri "devlet feminizmi" olarak tanımlamayı önermektedir (White, 2003). Günümüzde ise başörtüsü mücadelesinin sembolleşen aktörleri olarak öne çıkmaktadırlar.

İkinci önemli benzerlik kadın vekillerin seçim coğrafyaları bakımındandır. Tek parti döneminin belirgin özelliklerinden bir tanesi kadınların metropol kentlerden ziyade taşra kentlerinin temsilcileri olarak mecliste görev almaları uygulaması AK Parti tarafından da sürdürülmektedir. "Tek parti döneminde kadın vekillerin yaklaşık dörtte üçü İstanbul, İzmir ve Ankara dışındaki kentlerin temsilcisidir" (Yüksel, 2021, 160). AK Parti için bu oran yüzde yetmiş civarındadır. Diğer bir ifadeyle, kadınlar daha ziyade taşranın temsiline görev almışlardır. Üçüncü benzerlik tek parti dönemi kadın vekilleri gibi AK Partili kadın milletvekilleri de seçilmeden önce sivil toplum faaliyetlerinde aktif olarak yer almışlardır. Söz

konusu benzerliklere karşılık mesleki kompozisyonları bakımından büyük farklılık vardır. “Tek parti döneminde kadın vekillerin üçte ikisi eğitimcidir ve mesleki çeşitlilik sınırlıdır” (Yüksel, 2021, 162). Buna karşılık AK Partili kadın vekillerin büyük çoğunluğu profesyonel beyaz yakalı mesleklere mensuptur ve mesleki çeşitlilik vardır.

Tek parti dönemi ile bu çarpıcı benzerliklerin yanı sıra, TBMM’de grubu bulunan siyasi partilerle bir karşılaştırma da AK Parti’nin kadınların siyasi temsili konusundaki söylem ve uygulamalarını konumlandırmada elzem görünmektedir. AK Parti ile birlikte TBMM’de en çok kadın vekile sahip diğer iki siyasi parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)’dir. 2018 genel seçimleri sonunda Meclis’e giren 104 vekilden 53’ü AK Parti, 26’sı HDP ve 18’i CHP üyesidir. Üç Parti arasında bir kısmı biçimsel olmak üzere çeşitli benzerlikler olmasının yanında çok temel farklılıklar da bulunmaktadır. Benzerliklerin başında her üç partinin de karar organlarına katılımı sağlamak üzere kadın kolları örgütüne sahip olması gelmektedir. AK Parti ve CHP’de bir yan kol niteliğinde olup yöneticileri seçimle geliyorken HDP’de ise Kadın Meclisleri türünde kendine özgü bir örgütlenme modeli vardır ve seçimin yanı sıra vatandaşlara da açıktır (Sancar, 2018, 99).

Buna karşılık aralarındaki en temel farklılık ise kota ve benzeri pozitif ayrımcı uygulamalara yaklaşımları bakımındandır. Daha önce de vurgulandığı üzere AK Parti, kota uygulamasına karşı çıkmaktadır. Kota hem eşit rekabet koşullarına aykırı hem de kadına hakaret olarak yorumlanmaktadır (Tür - Çıtak, 2013, 620). Öte yandan diğer iki muhalefet partisi kadın kotası uygulamaktadır. CHP’de gerek parti teşkilatı gerekse seçimle oluşan bütün yapılarda kadın-erkek eşitliğini sağlamak üzere üçte bir oranında kadın kotası uygulanmaktadır. HDP, eşit katılım ve eşit temsil kotasının yanı sıra eş başkanlık politikasını da benimsemiştir (Sancar, 2018, 99, 109). Partiler arasında kota ekseninde var olan ayrışma uygulamada farklılaşmaktadır. Özellikle ulusal düzeyde siyasal temsilin cinsiyet kompozisyonuna bakıldığında, AK Parti ile CHP’nin benzer oldukları görülmektedir. Örneğin, 2018 genel seçimlerinde kadın aday oranı AK Parti’de yüzde yirmi bir CHP’de ise yüzde yirmi iki civarındadır.

AK Parti ile diğer iki siyasi parti kadın milletvekillerinin toplumsal özellikleri bakımından karşılaştırıldığında önemli benzerliklerin yanı sıra çarpıcı farklılıklar olduğu görülmektedir. Siyasal yelpazede farklı kutuplarda yer almalarına karşılık AK Parti ile CHP arasında kadın vekillerin toplumsal özellikleri bakımından güçlü benzerlikler vardır. Her iki partinin de kadın milletvekillerinin tamamı yüksek eğitim derecesine sahiptir. Türkçe dışında bilinen yabancı dil ve lisansüstü eğitim derecesi gibi göstergeler bakımından da durum farklı değildir. Mesleki çeşitlilik ve profesyonel beyaz yakalıların ağırlıkta olduğu mesleki kompozisyon iki partinin paylaştığı bir diğer benzerliktir. Her iki partide de ilk sırada hukukçular yer almaktadır.

AK Parti ile CHP arasında benzerlikler kadar olmasa da önemli farklılıklar da vardır. Kadın vekillerin coğrafi bölgelere göre dağılımında farklılık en çarpıcı olandır ve aynı zamanda iki partinin seçim coğrafyalarındaki genel durumu da yansıtmaktadır. AK Parti’de Marmara ve İç Anadolu bölgelerinin görece ağırlığı

olmakla birlikte diğer coğrafi bölgeler açısından dengeli bir dağılım söz konusudur. Bunun yanı sıra temsil üç büyük metropol dışında kalan kentlerde yoğunlaşmıştır. Buna karşılık CHP'li kadın vekillerin yaklaşık yarısı Marmara Bölgesi olmak üzere yaklaşık yüzde sekseni üç bölgeyi (Marmara, Ege ve İç Anadolu) temsil etmek üzere seçilmişlerdir. Kısmen bölgesel dağılımın da etkisiyle CHP'li kadın vekillerin yüzde kırkı üç büyük metropolün temsilcisi olarak meclise girmiştir.

Öte yandan AK Parti ile HDP arasında vekillerin gerek toplumsal özellikleri seçim çevreleri bakımından pek az benzerlik vardır. Eşit katılım ve eşit temsil kotası uygulamasının bir sonucu olarak HDP, TBMM'de en fazla kadın vekil oranına sahip partidir. 2018 genel seçimleri sonunda seçilen HDP'li vekillerin yüzde otuz sekizi kadındır. AK Parti ile HDP arasında kadın vekillerinin başta eğitim düzeyi ve Türkçe dışında bilinen diller gibi sosyo-kültürel sermaye göstergeleri olmak üzere mesleki kompozisyonları ve seçim coğrafyaları bakımından çok daha çarpıcı farklar söz konusudur. AK Partili kadın vekillerin tamamı yüksek eğitim derecesine sahip iken HDP'de bu oran yüzde altmışın biraz üstündedir. AK Partili vekillerden Türkçe dışında herhangi bir dil bilenlerin oranı yüzde doksan iken HDP için bu oran yüzde yetmiş civarındadır. Her iki partide de hukukçuların yaklaşık yüzde yirmi beşlik bir oran ile ilk sırada yer alması dışında mesleki çeşitlilik ve mesleki dağılımda anlamlı bir benzerlik yoktur. Coğrafi bölgeler itibariyle dağılımda da genel oy haritasını yansıtır biçimde bir ayrışma vardır. HDP'li kadın vekillerin üçte ikisi Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden seçilmişlerdir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'de yaklaşık yirmi yıldır iktidarda bulunan AK Parti kadınların TBMM'de temsil edilmesinde ve parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Muhafazakâr-demokrat bir merkez sağ parti olarak AK Parti'nin kadın politikası kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini tartışmaya açmadan fırsat eşitliği temelinde kadınların toplumsal yaşama katılmasının teşvik edilmesini öngörmektedir. Başta parti programı ve tüzüğü ile seçim beyannameleri olmak üzere temel belgelerde ve politik söylemde kadın meselelerine yaygın biçimde yer verilmektedir. Bununla birlikte söylem ve uygulamada temel ilke cinsiyet eşitliği ve kadın perspektifi olmaktan ziyade fitratta farklılık fırsatta eşitliktir. Bu çerçevede AK Parti, kadınların siyasi temsili bakımından fırsat eşitliğini esas alan liberal bir tutuma sahiptir ve siyasette kadın temsili arttırmayı öngören kota ve benzeri pozitif ayrımcı mekanizmalara mesafeli yaklaşmaktadır.

Türkiye'de kadınların parlamentoda temsilinin tarihsel seyri içinde değerlendirildiğinde, AK Parti iktidara geldiği dönemden itibaren kadınların TBMM'de daha fazla temsil edilmesinde büyük katkısı vardır. AK Parti'nin girdiği ilk genel seçim sonunda TBMM'de yüzde dördün biraz üstünde gerçekleşen kadın vekil oranı sonraki seçimlerde düzenli artışlar ile 2018'de yüzde on yedinin üstüne çıkmıştır. Kuşkusuz söz konusu artışta Türkiye'deki kadın hareketinin bu alanda sürdürdüğü mücadelenin özel bir yeri vardır. Ayrıca ulusal parlamentolarda kadın temsilinin artırılması için BM öncülüğünde yürütülen uluslararası çabaların ve Türkiye'nin AB üyelik süreci gibi faktörlerin etkisini de anmak gerekir. Öte yandan 2002-2018 arası dönemde TBMM'ye seçilen toplam 436 kadın vekilin 217'sine ev

sahipliği yapan AK Parti, parlamentonun cinsiyet kompozisyonunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

AK Partili kadın vekiller toplumsal özellikleri bakımından incelendiğinde büyük çoğunluğunun profesyonel beyaz yakalı, görece zengin sosyo-kültürel sermayeye sahip, yüksek eğitilmiş, iki dilli, orta sınıfa mensup, sivil toplum deneyimli, evli, 40-45 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Mesleklere göre; dağılımda hukuk ve mühendis-mimar gibi profesyonel beyaz yakalılar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra önemli bir kısmı ya yönetici veya kendi işinin patronu olarak özel sektör deneyimine sahiptir. Buna karşılık kamuda yönetici ve üst düzey bürokrasi tecrübesi olanların oranı düşüktür. Milletvekillerinin yaklaşık yarısı seçilmeden önce sivil toplum örgütlerinde aktif olarak yer almışlardır. Buna karşılık yerel düzeyde aktif siyaset deneyimine sahip olanların oranı yüzde yirmi civarındadır.

AK Partili kadın milletvekillerinin coğrafi bölgelere göre dağılımında belirgin bir ayrışma vardır. Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri seçim çevresi olarak vekillerin yarısından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Bunun yanı sıra üç büyük metropol ile diğer kentler arasında da anlamlı bir ayrışma vardır. Çok partili dönemin genel eğilimlerinin aksine AK Partili kadın vekiller üç büyük metropolden ziyade taşra kentlerinin temsilcileri olarak TBMM'ye seçilmişlerdir. Benzer bir durum bölgesel düzeyde de geçerlidir. Karadeniz Bölgesi'nden seçilen kadın vekillerin yüzde yetmişden, İç Anadolu Bölgesi'nden seçilenlerin ise yarısından fazlası AK Parti üyesidir.

Son olarak, daha önceki dönemler ile karşılaştırıldığında 2002 sonrasında TBMM'de kadın temsiline görece büyük artış meydana geldiği ve AK Parti'nin bu süreçte olumlu katkısının olduğu açıktır. Bununla birlikte Türkiye, kadınların siyasal temsiline ilişkin BM hedefleri ile gelişmiş ülkelerdeki temsil oranlarının oldukça gerisindedir ve AK Parti'nin siyasetteki hâkim parti konumu ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'de parlamentoda kadın temsiline görece düşük olmasında da aynı şekilde AK Parti'nin rolü vardır. Nitekim 2002-2018 arası dönemde otuz iki ilde AK Parti'nin kadın milletvekili bulunmamaktadır. Benzer şekilde, listelerinde en fazla kadın adaya yer verdiği 2018 seçimlerinde toplam kadın aday sayısı yüz yirmi altı olup otuz ilde hiç kadın aday göstermemiştir.

Kaynakça

- Açıkel, Fethi. *TBMM Milletvekili Veritabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/Milletvekilleri Profili Çalışması*. Ankara: Ankara Üniversitesi BAP Kesin Raporu, 2009.
- AK Parti. *AK Parti Programı*, Ankara: AK Parti Yayını, 2021.
- Akdoğan, Yalçın. *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Arslan, Esra. "Siyasi Partilerde Cinsiyetin İzini Sürmek; AKP, CHP, MHP, HDP Örnekleri". *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 11/1, (2019), 59-76
- BBC. 2021. Erişim tarihi: 26 Nisan 2021
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan
- Bora, Aksu. "AKP ve Kadınlar: Fıtratları Yettiğince". *Birikim* 283, (2012), 58-62.
- Coşar, Simten. "AKP'nin İktidarla Dansı: Neoliberalizm ve Türk İslam Sentezi". *İktidarın Şiddeti*, Der. Simten Coşar ve Gül Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, (2014), 72-90
- Coşar, Simten - Yücesan-Özdemir, Gamze. "AKP Türkiye'sinde Neoliberalizmin İslamcı Politikalara Eklemlenişini Çözümlemeye Yönelik Bir Girişim". *İktidarın Şiddeti*, Der. Simten Coşar ve Gül Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, (2014), 11-23.
- Çaha, Ömer. *Sivil Kadın*. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Çakır, Serpil. *Erkek Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Versus, 2013.
- Çiğdem, Ahmet. *Geleceği Eskitmek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Dahlerup, Drude - Freidenvall, Lenita. "Quotas as a Fast Track to Equal Representation for Women". *International Feminist Journal of Politics*, 7/1, (2005), 26-48.
- Dedeoğlu, Saniye. "2000'li Yıllarda Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Muhafazakârlığın ve Neoliberalizmin Gölgesinde mi?". *Himmet, Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik, İstanbul: İletişim Yayınları, (2015), 259-278.
- Demir, Zekiye. *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları, 2015.
- Deniz, Şadiye. *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2019.
- Demirkanoğlu, Yahya. *Türkiye'de Muhafazakâr Sağ ve Kadın*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018.
- Erdoğan, Recep Tayyip. "Açılış Konuşması". *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*. Ankara: AK Parti Yayını, (2004), 7-17.
- Frey, Frederick W. *The Turkish Political Elite*. Cambridge: MIT Press, 1965.

- Güneş-Ayata, Ayşe. "Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye'de Kadın ve Siyaset". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Der. Ayşe Berktay-Hacımırzalıoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (1998), 237-248.
- Güneş-Ayata, A. - F. Tütüncü. (2008). "Critical Acts Without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament". *Parliamentary Affairs* 61/3, (2008), 461-475.
- IPU. Erişim Tarihi 10 Nisan 2021. <https://www.ipu.org/women-in-politics-2021>
- Kadioğlu, Ayşe. *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Kalaycıoğlu, Ersin. *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökeni Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1983.
- Kalaycıoğlu, Ersin - Toprak, Binnaz. *İş Yaşamı, Üst Yönetim ve Siyasette Kadın*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.
- Koçak, Cemil. "Parliament Membership During the Single Party System in Turkey (1925-1945)". *Journal of European Turkish Studies*, 3, 2005.
- Lovenduski, Joni. *Feminizing Politics*, Cambridge : Polity, 2005.
- Norris, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour*. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Sancar-Üşür, Serpil. "Siyasal Katılım". *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: TÜSİAD-KAGİDER, (2008), 215-301.
- Sancar, Serpil. *Siyasal Kararlara Katılımda Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: CEİD Yayınları, 2018.
- Sirman, Nükhet. "Feminism in Turkey: A Short History". *New Perspectives on Turkey*, 3, (1989), 1-34.
- Talash, Gülay. *Siyaset Çıkmazında Kadın*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996.
- TBMM. *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* Cilt. 10, Ankara: TBMM Yayınları, 2013.
- TBMM. 2021. Erişim tarihi: 02 Haziran 2021.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste
- Tekeli, Şirin. *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- Terkan, Banu. "Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP Örneği)". *Selçuk İletişim Dergisi*, 6/2, (2010), 115-136.
- Tokdoğan, Nagehan. *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim, 2020.
- TÜİK. *Milletvekilleri Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara: TÜİK.

- Tür, Özlem - Çıtak, Zana. "AKP ve Kadın: Teşkilatlanma, Muhafazakârlık ve Türban". *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, (2013), 614-630.
- Uyar, Hakkı. "Tek Parti Döneminde Seçimler". *Toplumsal Tarih*, 11/64 (1999), 21-32.
- Uzgel, İlhan. "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü." *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, (2013), 11-39.
- Ünal Çınar, Reyhan. *Ecdadın İcadı: AKP İktidarında Bellek Mücadelesi*. İstanbul: İletişim, 2020.
- White, Jenny B. "State Feminism, Modernization and the Turkish Republican Woman". *NWSA Journal*, 15/3, (2003), 145-159.
- Yaraman, Ayşegül. *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2015.
- Yeğenoğlu, Metin - Coşar, Simten. "AKP ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi: Neoliberalizm ve Patriarka Arasında Mekik Dokumak". *İktidarın Şiddeti*, Der. Simten Coşar ve Gül Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, (2014), 158-182.
- Yılmaz-Şener, Meltem. "Kadını Anne Olarak Güçlendirmek? AKP'nin Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımını Şartlı Nakit Transferleri Üzerinden Okumak". *Kadın/Women 2000, Journal for Women's Studies*, 17/1, (2016), 31-49.
- YSK. 2021. Erişim tarihi: 02 Haziran 2021 <https://www.ysk.gov.tr/>
- Yüksel, Mezher. "Engendering the Parliament: A Study of Women Deputies in Turkey, 1935-2018". *Turkey's Electoral Geography*, Der. Edip Asaf Bekaroğlu ve Gülten Kaya Osmanbaşıoğlu, London: Routledge, (2021), 152-182.